

تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۰۹/۱۷
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۴/۰۴/۲۲

دست آوردهای روان‌شناختی
دانشگاه شهید چمران اهواز، بهار و تابستان ۱۳۹۷
دوره‌ی چهارم، سال ۲۵، شماره‌ی ۱
ص ص: ۴۵-۵۸

پیش‌بینی هویت اخلاقی نوجوانان بر اساس عملکرد خانواده

* فاطمه شریفی

** شعله امیری

*** وحید قاسمی

چکیده

هدف این پژوهش بررسی رابطه مؤلفه‌های عملکرد خانواده (مؤلفه‌های همبستگی، بیانگری، تفاهم، گرایش‌های فکری و فرهنگی، گرایش‌های تفریحی و فعال، تقید مذهبی، سازماندهی، جامعه‌پذیری، منبع کنترل درونی، آرمان‌خانواد، انعطاف‌پذیری، سبک‌خانواده آزادمنش، سبک‌خانواده مقتدرانه، سبک‌خانواده مستبد، استقلال و تفرد) با هویت اخلاقی نوجوانان و ابعاد درون‌سازی و نمادسازی آن بود. نمونه پژوهش شامل ۵۳۳ دانش‌آموز دختر و پسر مقطع متوسطه شهرستان قم بود که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند و به پرسش‌نامه هویت اخلاقی و عملکرد خانواده بلوم (FFS) پاسخ دادند. نتایج تحلیل داده‌ها با روش رگرسیون گام به گام نشان داد مؤلفه‌های بیانگری، سبک فرزندپروری مقتدرانه و گرایش فکری- فرهنگی خانواده به ترتیب بیشترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را در مورد هویت اخلاقی دارند. همچنین مؤلفه سبک والدگری مقتدرانه، بیانگری و تقید مذهبی خانواده، قدرت پیش‌بینی‌کنندگی بعد نمادسازی هویت اخلاقی را به طور معنی‌دار افزایش می‌دهند. در نهایت مؤلفه بیانگری، انعطاف‌پذیری و سبک والدگری مقتدرانه در مجموع حدود ۶ درصد واریانس بعد درون‌سازی هویت اخلاقی را تبیین می‌کنند.

کلید واژگان: عملکرد خانواده، هویت اخلاقی، نماد سازی، درون سازی، نوجوانان

مقدمه

* دانشجوی دکتری رشته روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان

s.amiri@edu.ui.ac.ir

** دانشیار، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)

*** دانشیار، دانشگاه اصفهان

یکی از مهم ترین سوالات مطرح شده در زمینه اخلاق، بررسی عاملی است که به انسان‌ها انگیزه می‌دهد تا به صورت اخلاقی عمل کنند و از رفتارهای غیر اخلاقی اجتناب ورزند. در سال‌های اخیر گروهی از محققان اعتقاد دارند هویت اخلاقی نقش بسیار مهمی در انگیزش اخلاقی بر عهده دارد (Blasi, 2008; Bergman, 2008). در واقع گروهی معتقدند که هویت اخلاقی از فهم اخلاقی و هیجانان اخلاقی که منبع قوی‌تر و پایاتری برای انگیزش اخلاقی است، نشأت گرفته است (Damone & Colby, 1983; cited in Lapsley, 2008; Blasi, 2008). آکوئینو و رید (Aqino & Reed, 2002) هویت اخلاقی را اندیشیدن در مورد شناخت و ادراک از خود، که متمرکز بر شماری از صفات اخلاقی مانند مهربانی، عدالت، بخشندگی و ... است، تعریف نمودند. هویت اخلاقی مطرح شده توسط آکوئینو و رید، از دو بعد درونی سازی^۱ و نمادین سازی^۲ تشکیل شده است. بعد درونی سازی جنبه خصوصی هویت اخلاقی و بعد نمادین سازی جنبه عمومی آن است (Aqino & Reed, 2002). امروزه در تحقیقات متعدد نشان داده شده افرادی که از لحاظ هویت اخلاقی در سطح بالاتری قرار دارند، پایداری بیشتری نسبت به اخلاق دارند (Hardy & Carlo, 2005; Lapsley, 1996).

جهت تبیین متغیرهای مؤثر در شکل‌گیری هویت اخلاقی، پژوهشگران به عوامل گوناگونی اشاره دارند (Blasi, 2008; Atkins, Hart & Donnelly, 2008). روابط اجتماعی برای شکل‌دهی و حفظ هویت اخلاقی حیاتی هستند. از نظر Hardy, Hattacharjee, Reed and Aquino (2010) نیز هویت اخلاقی متأثر از عوامل فردی و اجتماعی است. در سطح فردی مواردی از قبیل شخصیت، تحول شناختی، ارزش‌ها، نگرش و تحول هویت، می‌تواند بر شکل‌گیری هویت اخلاقی اثر بگذارد و در سطح زمینه مهم‌ترین عامل، ساختار اجتماعی و فرهنگی است که در این میان خانواده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (Leonard, 2010; Hardy, 2008; Atkins et al., 2008). خانواده حلقه‌ی اتصال و انسجام فرهنگ و نظم اجتماعی و در واقع نهادی است که مسئولیت سامان بخشیدن به سلامت اخلاقی جامعه را بر عهده دارد. کودکان از اوایل زندگی با موضوعات اخلاقی در خانواده رو به رو می‌شوند. اصطکاک میان امیال و نیازهای کودک و موضوعات کنترل، انضباط، رابطه متقابل، عدالت و حقوق، وظایف و ... همه روزه تجربه می‌شود و با سایر اعضای خانواده مورد بحث و گفتگو قرار می‌گیرد (Dunn, 2014). بنابراین عملکرد خانواده هم

1- internalization

2- symbolization

به طور مستقیم و هم غیرمستقیم با تأثیرگذاری بر دیگر عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت اخلاقی، نقش بسزایی را در تحول هویت اخلاقی فرزندان دارد (Brody, Toneman, & Flor, 1996). در رویکردهای نظری مختلف به تحول اخلاقی کودکان، ابعاد تعاملات خانوادگی عواملی مؤثر در فرآیند تحول در نظر گرفته می‌شوند. با وجود مفروضات مشترک بین رویکردهای مختلف در این زمینه، نقاط تأکید متفاوتی نیز مشاهده می‌شود. به عنوان نمونه بر اساس نظریه تعامل خانواده (Lezin, Lori, Rolleri, Bean, & Taylor, 2004) روابط والدین با فرزندان، شخصیت، رفتار و ارزش‌های نوجوانان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. والدینی که از گفت و شنود حمایت می‌کنند و تأکید سرسختانه‌ای بر هم‌نوایی ندارند، به تحول و یژگی‌های مثبت، مانند حرمت خود، اجتماعی بودن و تمایل به مهار خود در فرزندانشان کمک می‌کنند (Sepahvand, Shehni Yalagh, Allipour Birgany, & Behroozi, 2017). همچنین والدینی که درک درستی از نوجوانان خود دارند، نظارت و کنترل دقیقی بر روی آنها انجام می‌دهند و از سوی دیگر به نیازها و درخواست‌های آنان به شکل مطلوبی پاسخ می‌دهند، به نوجوانان خود کمک می‌کنند تا در راستای کسب یک هویت موفق گام بردارند (Pour Ebrahim, Heydari, & Khoshtashin, 2011). از سوی دیگر پژوهش‌ها نشان داده‌اند القا یا متوسل شدن والدین به استدلال، تبیین و دلایل منطقی با اخلاق رشد یافته‌تر ارتباط دارد (Carlo, Mestre, Samper, Tur, & Armenta, 2010; Grusec, 2014). در مقابل تحقیقات نشان داده‌اند مداخلات مبتنی بر ابراز قدرت و اجبار، اطاعت موقعیتی را موجب می‌شود اما موجبات ناکامی و گاهی خودسری فرزندان را فراهم می‌آورند (Dunn, 2014). همچنین حمایت خانواده با خود کارآمدی در تصمیم‌گیری نوجوان رابطه مثبت معنادار دارد (Sadeghi, 2015). خانواده‌هایی به رشد اخلاقی، تحول خود و هویت یابی کمک می‌کنند، که بافت ایمنی دارند و فرصت‌هایی برای برقراری ارتباط ایجاد می‌کنند (Grotevant & Cooper, 1985). جستجوهای انجام گرفته مطالعه‌ای که روابط بین عملکرد خانواده با هویت اخلاقی در نوجوانان را نشان دهد در داخل کشور گزارش نشده و در خارج کشور نیز مطالعات محدودی صورت گرفته است. از سوی دیگر پژوهش در اوایل نوجوانی و اواسط نوجوانی می‌تواند اطلاعات مفیدی در مورد پیشایندها و همبسته‌های تحول موفقیت‌آمیز هویت فراهم آورد (Majadbad Farahani, 2012)، که هویت اخلاقی نیز از این قاعده مستثنی نیست. در این راستا پژوهش به بررسی نقش عملکرد خانواده

در شکل گیری هویت اخلاقی نوجوانان پرداخته است. بنابراین سوالاتی که می توانند در این پژوهش مطرح شوند عبارتند از:

- ۱- آیا عملکرد خانواده می تواند هویت اخلاقی در نوجوانان را پیش بینی کند؟
- ۲- آیا عملکرد خانواده می تواند بعد نماد سازی هویت اخلاقی در نوجوانان را پیش بینی نماید؟
- ۳- آیا عملکرد خانواده می تواند بعد درون سازی هویت اخلاقی در نوجوانان را پیش بینی نماید؟

روش

روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بود. ابتدا داده ها با استفاده از پرسشنامه جمع آوری و سپس با استفاده از روش همبستگی و تحلیل رگرسیون گام به گام مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری، دانش آموزانی بودند که در مدارس آموزش و پرورش شهر قم، در پایه اول تا سوم دبیرستان به تحصیل اشتغال داشتند. نمونه پژوهش شامل ۵۳۳ دانش آموز (۲۶۰ پسر و ۲۷۳ دختر) بود که با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای انتخاب شدند. شیوه انتخاب افراد نمونه به این صورت بود که پس از هماهنگی با آموزش و پرورش نواحی چهارگانه شهر قم، به صورت تصادفی از هر ناحیه یک مدرسه دخترانه و پسرانه انتخاب شد و از هر مدرسه دو کلاس از پایه اول تا سوم به صورت تصادفی انتخاب شدند.

ابزار پژوهش

جهت گردآوری داده ها از پرسشنامه های ذیل استفاده گردید:

پرسشنامه هویت اخلاقی: پرسشنامه هویت اخلاقی^۱ توسط Aquino and Reed (2002) ساخته شده است و در ایران توسط Tavakoli, Latifi and Amiri (2009) ترجمه و تعیین روایی و پایایی شده است. این پرسشنامه دارای ۱۳ سوال است و دو زیر مقیاس نمادسازی (۶ آیتم) و درون سازی (۷ آیتم) دارد. مقیاس نمادسازی بیانگر صفاتی است که رفتار فرد را در ارتباط با دیگران منعکس می کند و زیر مقیاس درون سازی نشانگر صفاتی است که برای خودپنداره مهم بوده و در هویت اخلاقی فرد نقش مرکزی دارد. این مقیاس براساس لیکرت ۵ درجه ای، از کاملاً مخالفم، (۱) تا کاملاً موافقم (۵) نمره گذاری می شود. و دو گویه ی ۴ و ۵ آن به صورت معکوس نمره گذاری می شود. (Aquino and Reed (2002) پایایی این مقیاس را برای بعد نمادسازی

1- Moral Identity Questionnaire

۰/۸۲ و برای بعد درونی سازی ۰/۷۳ گزارش کرده‌اند. همچنین پایایی این مقیاس با روش بازآزمایی، ۰/۴۹ گزارش شده است (Aquino & Reed, 2002). پایایی این آزمون با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در نمونه ایرانی ۰/۷۲ و اعتبار صوری و محتوایی آن بر اساس نظر متخصصان (پنج تن از اساتید گروه روانشناسی دانشگاه اصفهان) مورد تأیید قرار گرفته است (Tavakoli et al., 2009). در پژوهش حاضر پایایی آزمون بر اساس محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۷۲، برای بعد درون‌سازی ۰/۸۰ و برای بعد نماد سازی ۰/۷۶ بوده است.

مقیاس سنجش عملکرد خانواده (FFS^۱): این مقیاس به عنوان یکی از ابزارهای جامع و استاندارد برای ارزیابی عملکرد درون نظام خانواده، توسط بلوم (Bloom, 1985) تهیه و تدوین شد. این آزمون دارای ۷۵ عبارت توصیفی درباره ویژگی‌های خانواده است که بلوم توانست آنها را ضمن انجام تحلیل عاملی در ۱۵ زیر مقیاس که به طور معنی‌دار مستقل از هم بودند با ضریب آلفا مشخص معرفی کند (Yousefi, 2012). تعداد سؤالات در هر زیر مقیاس ۵ عدد می‌باشد. این خرده مقیاس‌ها عبارتند از همبستگی (۰/۷۸)، بیانگری (۰/۷۷)، تفاهم (۰/۷۶)، گرایش‌های فکری و فرهنگی (۰/۷۱)، گرایش‌های تفریحی و فعال (۰/۵۷)، تقید مذهبی (۰/۸۸)، سازماندهی (۰/۷۴)، جامعه‌پذیری (۰/۷۱)، منبع کنترل درونی (۰/۶۷)، آرمان خانواده (۰/۸۵)، انعطاف‌پذیری (۰/۶۶)، سبک خانواده آزادمنش (۰/۶۵)، سبک خانواده مقتدرانه (۰/۷۱)، سبک خانواده مستبد (۰/۷۱)، استقلال و تفرد (۰/۷۸). این مقیاس براساس لیکرت ۴ درجه‌ای از هرگز، (۱) تا همیشه، (۴) نمره‌گذاری می‌شود. و گویه‌های ۵، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۳۵، ۳۸، ۴۴، ۴۵، ۵۱، ۵۴، ۶۴، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شود. در بررسی روایی و پایایی مقیاس در کنار نتایج فوق، همچنین در تحقیقی که توسط Najmi (۱۹۹۶) انجام شد پس از تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از آزمون عملکرد خانواده در گروه‌های نوجوانان محبوب و طردشده، بین نمره کل عملکرد خانواده و ابعاد پانزده‌گانه مقیاس، رابطه معنی‌دار مشاهده شد و همبستگی درونی مقیاس نیز تأیید گردید. از طرفی روایی صوری آزمون با نظر گروهی از متخصصان و مشاوران خانواده مورد ارزیابی قرار گرفت که همه به اتفاق، روایی آزمون را تأیید کردند. در رابطه با پایایی پس از اجرای مقدماتی آزمون در مورد گروه ۴۰ نفری بعد از جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از روش دو نیمه کردن

آزمون و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای کل و هر دو نیمه آزمون ضریب ۰/۷۵ تا ۰/۸۶ را به دست آورد این نتایج پایا بودن آزمون را تأیید کرد (Najmi, 1996). در پژوهش Kadivar, Islamie, and Farahani (2005) نیز آزمون در مورد یک گروه صد نفری اجرا شد و نتایج آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۷۸ به دست آمد و پایایی مقیاس تأیید گردید.

یافته ها

برای تجزیه و تحلیل داده های پژوهش از روش های آمار توصیفی مانند میانگین، انحراف استاندارد و نیز روش های آمار استنباطی مانند همبستگی و رگرسیون گام به گام استفاده شد. در ادامه یافته های پژوهش در هر بخش ارائه می گردد.

جدول شماره ۱، میانگین و انحراف استاندارد را در مورد هر یک از متغیرهای پژوهش نشان می دهد.

جدول ۱.

شاخص های توصیفی پژوهش

| متغیرها | میانگین | انحراف استاندارد |
|--------------------------|---------|------------------|
| هویت اخلاقی | ۵۱/۱۴ | ۷/۴۷ |
| درون سازی | ۲۹/۷۳ | ۴/۱۷ |
| نماد سازی | ۲۱/۴۰ | ۴/۲۹ |
| همبستگی | ۱۶/۶۷ | ۲/۴۹ |
| بیانگری | ۱۵/۷۱ | ۳/۳۴ |
| تفاهم | ۱۴/۶۷ | ۲/۳۷ |
| گرایش فکری- فرهنگی | ۱۳/۰۶ | ۲/۷۸ |
| گرایش تفریحی- فعال | ۱۳/۰۶ | ۳/۱۰ |
| تقبد مذهبی | ۱۷/۲۰ | ۲/۳۱ |
| سازماندهی | ۱۶/۳۷ | ۲/۷۰ |
| جامعه پذیری | ۱۶/۲۱ | ۲/۸۳ |
| منبع کنترل | ۱۴/۲۴ | ۲/۴۵ |
| آرمان خانواده | ۱۵/۴۵ | ۳/۳۱ |
| انعطاف پذیری | ۱۴/۷۸ | ۲/۲۸ |
| سبک فرزند پروری آزاد منش | ۱۵/۲۶ | ۲/۹۳ |
| سبک فرزند پروری مقتدرانه | ۱۴/۶۲ | ۲/۲۹ |
| سبک فرزند پروری مستبد | ۱۴/۵۸ | ۲/۶۷ |
| استقلال | ۱۲/۲۵ | ۳/۰۹ |

جدول شماره ۲ میزان و معنی داری رابطه همبستگی هر یک از مؤلفه‌های عملکرد خانواده با هویت اخلاقی و ابعاد درون سازی و نمادسازی را نشان می‌دهد.

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد بین هویت اخلاقی و متغیرهای بیانگری، گرایش‌های فکری- فرهنگی، آرمان خانواده و سبک مقتدرانه رابطه مثبت $r \geq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ ، همچنین بین هویت اخلاقی و متغیرهای گرایش تفریحی- فعال و تقید مذهبی خانواده، سازماندهی، جامعه‌پذیری، انعطاف‌پذیری، سبک مستبد رابطه مثبت $r \leq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ وجود دارد. از سوی دیگر بین بعد نماد سازی هویت اخلاقی و متغیرهای بیانگری، گرایش فکری- فرهنگی، گرایش تفریحی- فعال خانواده و مقتدرانه رابطه مثبت $r \geq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ و همچنین بین بعد نمادسازی هویت اخلاقی و متغیرهای گرایش مذهبی، سازماندهی، جامعه‌پذیری، آرمان خانواده رابطه مثبت $r \leq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ وجود دارد. تحلیل آماری داده‌ها نشان می‌دهد بین بعد درون سازی و متغیرهای بیانگری و مقتدرانه رابطه مثبت $r \geq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ و بین بعد درون‌سازی و متغیرهای تفاهم، گرایش فکری- فرهنگی، تقید مذهبی، گرایش تفریحی- فعال خانواده، سازماندهی، جامعه‌پی، آرمان خانواده، انعطاف‌پذیری و سبک مستبد رابطه مثبت $r \leq 0/20$ و معنی دار در سطح $p \leq 0/05$ وجود دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بین هویت اخلاقی و سبک والدگری آزادمنش ($r = -0/14$) و بعد درون‌سازی و سبک والدگری آزادمنش ($r = -0/19$) رابطه منفی و معنی دار ($p \leq 0/05$) وجود دارد.

جهت بررسی نقش پیش‌بینی‌کنندگی مؤلفه‌های عملکرد خانواده در هویت اخلاقی و ابعاد درون‌سازی و نمادسازی آن، از روش رگرسیون گام به گام استفاده گردید که در ادامه نتایج آن به تفکیک ارائه می‌گردد.

تحلیل رگرسیون به روش گام به گام قدرت پیش‌بینی‌کنندگی هر یک از مؤلفه‌های عملکرد خانواده در ارتباط با هویت اخلاقی را نشان می‌دهد. در گام اول بیانگری وارد معادله رگرسیون جهت پیش‌بینی هویت اخلاقی شده است ($r = 0/22$ ، $p = 0/00$). میزان همبستگی هویت اخلاقی با این مؤلفه برابر $0/22$ است. در گام دوم سبک والدگری مقتدرانه وارد معادله رگرسیون شده است. به این معنا که بعد از مؤلفه بیانگری، سبک والدگری مقتدرانه توانسته است قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را به طور معنی‌دار در زمینه هویت اخلاقی افزایش دهد ($r = 0/27$ ، $p = 0/00$) و

جدول ۲.

ضرایب همبستگی پیرسون بین خرده مقیاس‌های عملکرد خانواده و هویت اخلاقی، بعد نماد سازی و درون سازی

| متغیرها | ۱ | ۲ | ۳ | ۴ | ۵ | ۶ | ۷ | ۸ | ۹ | ۱۰ | ۱۱ | ۱۲ | ۱۳ | ۱۴ | ۱۵ | ۱۶ | ۱۷ |
|---------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|------|------|
| هویت اخلاقی | ۱ | | | | | | | | | | | | | | | | |
| نماد سازی | ۰/۸۷ | ۱ | | | | | | | | | | | | | | | |
| درون سازی | ۰/۸۷ | ۰/۵۶ | ۱ | | | | | | | | | | | | | | |
| همبستگی | ۰/۲۲ | ۰/۱۷ | ۰/۲۲ | ۱ | | | | | | | | | | | | | |
| بیانگری | ۰/۲۸ | ۰/۲۸ | ۰/۲۵ | ۰/۶۳ | ۱ | | | | | | | | | | | | |
| تفاهم | ۰/۰۹ | ۰/۰۶ | ۰/۱۰ | ۰/۴۶ | ۰/۲۳ | ۱ | | | | | | | | | | | |
| گرایش فکری | ۰/۲۵ | ۰/۲۷ | ۰/۱۷ | ۰/۴۳ | ۰/۴۱ | ۰/۱۸ | ۱ | | | | | | | | | | |
| گرایش تفریحی | ۰/۱۹ | ۰/۲۴ | ۰/۱۰ | ۰/۳۲ | ۰/۴۲ | ۰/۰۵ | ۰/۴۲ | ۱ | | | | | | | | | |
| گرایش مذهبی | ۰/۱۵ | ۰/۱۷ | ۰/۱۱ | ۰/۳۷ | ۰/۳۸ | ۰/۲۸ | ۰/۲۰ | ۰/۲۰ | ۱ | | | | | | | | |
| سازماندهی | ۰/۱۶ | ۰/۱۸ | ۰/۱۱ | ۰/۴۸ | ۰/۴۰ | ۰/۳۹ | ۰/۱۹ | ۰/۳۸ | ۰/۳۸ | ۱ | | | | | | | |
| جامعه پذیری | ۰/۱۷ | ۰/۱۵ | ۰/۱۶ | ۰/۱۵ | ۰/۶۲ | ۰/۵۶ | ۰/۳۱ | ۰/۳۵ | ۰/۴۲ | ۰/۴۵ | ۱ | | | | | | |
| منبع کنترل | ۰/۰۷ | ۰/۰۶ | ۰/۰۷ | ۰/۵۳ | ۰/۴۱ | ۰/۳۵ | ۰/۲۷ | ۰/۳۰ | ۰/۲۷ | ۰/۳۰ | ۰/۲۷ | ۱ | | | | | |
| آرمان خانواده | ۰/۲۰ | ۰/۱۹ | ۰/۱۷ | ۰/۶۲ | ۰/۵۹ | ۰/۳۳ | ۰/۳۸ | ۰/۳۵ | ۰/۳۸ | ۰/۴۴ | ۰/۵۷ | ۰/۴۲ | ۱ | | | | |
| انعطاف پذیری | ۰/۱۳ | ۰/۰۴ | ۰/۱۹ | ۰/۳۴ | ۰/۲۲ | ۰/۳۲ | ۰/۱۴ | ۰/۰۶ | ۰/۳۱ | ۰/۲۶ | ۰/۲۲ | ۰/۲۴ | ۰/۲۵ | ۱ | | | |
| استقلال | -۰/۰۴ | -۰/۰۵ | -۰/۰۱ | -۰/۱۷ | -۰/۲۴ | ۰/۰۸ | -۰/۰۷ | -۰/۱۳ | -۰/۱۲ | ۰/۱۷ | -۰/۰۳ | -۰/۰۳ | -۰/۰۳ | -۰/۰۳ | ۱ | | |
| سبک آزادمنش | -۰/۱۴ | -۰/۰۵ | -۰/۱۹ | -۰/۳۵ | -۰/۲۲ | -۰/۳۲ | -۰/۱۴ | -۰/۰۶ | -۰/۳۱ | -۰/۲۴ | -۰/۲۲ | -۰/۲۵ | -۰/۲۳ | -۰/۰۷ | -۰/۰۷ | ۱ | |
| سبک مقتدرانه | ۰/۲۶ | ۰/۲۵ | ۰/۲۲ | ۰/۳۹ | ۰/۳۵ | ۰/۲۳ | ۰/۳۴ | ۰/۲۵ | ۰/۲۳ | ۰/۲۳ | ۰/۳۵ | ۰/۳۸ | ۰/۳۴ | ۰/۴۰ | -۰/۳۷ | ۰/۲۴ | ۱ |
| سبک مستبد | ۰/۱۱ | ۰/۰۶ | ۰/۱۴ | ۰/۲۹ | ۰/۱۷ | ۰/۴۰ | ۰/۰۹ | ۰/۰۰ | ۰/۲۶ | ۰/۲۳ | ۰/۳۴ | ۰/۲۳ | ۰/۱۷ | ۰/۲۴ | -۰/۰۷ | ۰/۲۹ | ۰/۲۱ |

اعدادی که برجسته (بلند) شده اند در سطح $p \leq ۰/۰۵$ معنی‌دار هستند

جدول ۳.

تحلیل رگرسیون گام به گام عملکرد خانواده و هویت اخلاقی، بعد نماد سازی و درون سازی

| معنی داری | T | B | خطای استاندارد بر آورد | R ² | R | متغیر پیش بین | مدل | متغیر ملاک |
|-----------|-------|------|------------------------------|----------------|-------|-------------------|-----|---------------|
| ≤۰/۰۰۱ | ۵/۵۹۳ | ۰/۱۶ | ۷/۰۸۲ | ۰/۰۵۳ | ۰/۲۲۹ | بیانگری | ۱ | هویت |
| ≤۰/۰۰۱ | ۳/۵۵۸ | ۰/۱۵ | ۷/۰۰۹ | ۰/۰۷۴ | ۰/۲۷۲ | سبک مقتدرانه | ۲ | اخلاقی |
| ۰/۰۰۰ | ۲/۲۹۳ | ۰/۱۱ | ۶/۹۸۲ | ۰/۰۸۲ | ۰/۲۸۷ | گرایش فکری-فرهنگی | ۳ | |
| ۰/۰۰۱ | ۳/۳۴۹ | ۰/۲۰ | ۳/۸۹۷ | ۰/۰۸۵ | ۰/۲۹۱ | سبک مقتدرانه | ۱ | بعد |
| ۰/۰۳۲ | ۲/۱۵۳ | ۰/۱۳ | ۳/۸۴۵ | ۰/۱۱۲ | ۰/۳۳۵ | بیانگری | ۲ | نمادسازی |
| ۰/۰۳۴ | ۲/۱۲۷ | ۰/۱۲ | ۳/۸۲۲ | ۰/۱۲۶ | ۰/۳۵۵ | مذهب | ۳ | |
| ≤۰/۰۰۱ | ۴/۶۵۰ | ۰/۱۵ | ۰/۰۶۴ | ۰/۰۴۳ | ۰/۲۰۷ | بیانگری | ۱ | بعد |
| ≤۰/۰۰۱ | ۲/۴۸۴ | ۰/۰۹ | ۰/۰۸۶ | ۰/۰۵۷ | ۰/۲۳۹ | انعطاف پذیری | ۲ | درون سازی |
| ۰/۰۳۰ | ۲/۰۰۸ | ۰/۰۹ | ۰/۱۰۰ | ۰/۰۶۴ | ۰/۲۵۳ | سبک مقتدرانه | ۳ | |

در گام سوم گرایش های فکری و فرهنگی وارد معادله رگرسیون شده است ($p=۰/۰۰$, $t=۰/۲۸$).
بقیه مؤلفه های عملکرد خانواده به جهت اینکه قدرت پیش بینی کنندگی هویت اخلاقی را به طور
معنی داری افزایش نمی دادند از معادله حذف شده اند.

در مورد بعد نمادسازی در گام اول سبک فرزند پروری مقتدرانه ($p=۰/۰۱$, $t=۰/۲۹$) و در
گام دوم مؤلفه بیانگری وارد معادله رگرسیون شده است. در این گام با اضافه شدن متغیر
بیانگری قدرت پیش بینی کنندگی افزایش می یابد ($p=۰/۰۳$, $t=۰/۳۳$). در گام سوم با اضافه
شدن مؤلفه تقید مذهبی خانواده به دو مؤلفه قبلی قدرت پیش بینی کنندگی به طور معنی دار
افزایش می یابد ($p=۰/۰۳$, $t=۰/۳۵$). بنابراین سه مؤلفه سبک والدگری مقتدرانه، بیانگری و
تقید مذهبی خانواده حدود ۱۲ درصد واریانس بعد نمادسازی را تبیین می کند.

نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام بعد درون سازی نشان داد. در گام اول بیانگری بالاترین
قدرت پیش بینی کنندگی را در مورد مؤلفه درون سازی دارد ($p=۰/۰۰$, $t=۰/۲۰$). و در گام دوم
با اضافه شدن متغیر انعطاف پذیری قدرت پیش بینی کنندگی به طور معناداری افزایش یافته
است ($p=۰/۰۰$, $t=۰/۲۳$). در گام سوم با اضافه شدن مؤلفه سبک والدگری مقتدرانه به دو
مؤلفه قبلی قدرت پیش بینی کنندگی به طور معنی دار افزایش می یابد ($p=۰/۰۳$, $t=۰/۲۵$). در

مجموع مؤلفه بیانگری، انعطاف‌پذیری و سبک والدگری مقتدرانه حدود ۶ درصد واریانس درون‌سازی را تبیین می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله تلاش شده است رابطه عملکرد خانواده با هویت اخلاقی و ابعاد درون‌سازی و نمادسازی آن در نوجوانان بررسی شود. نتایج پژوهش حاضر در پاسخ به سوال اول در مورد نقش عملکرد خانواده بر هویت اخلاقی نشان داد سه مؤلفه بیانگری، سبک والدگری مقتدرانه و گرایشات فکری - فرهنگی خانواده به ترتیب بیشترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را در هویت اخلاقی دارند. تحقیقات نشان داده‌اند گفتگوها درباره مسائل روزمره زندگی با فرزندان که بیشتر دربرگیرنده احساسات و ارزیابی‌های اخلاقی باشد، با درونی‌سازی اخلاقی و رشد قضاوت اخلاقی ارتباط دارد (Killen & Smetana, 2014). همچنین در خانواده‌هایی که فضای بیانگری حکم فرماست و فرزندان اجازه ابراز نیازها و احساساتشان را دارند، روابط صمیمانه‌ای را با والدین شکل می‌دهند و اینگونه ساختار ارتباطی، زمینه پذیرش بیشتر و درونی ساختن ارزش‌ها را در فرزندان فراهم می‌آورد (Dunn, 2014). البته در اینجا منظور بیانگری است که مبتنی بر منطق و درک متقابل و محبت است. آن چنان که مطالعه روایات دینی نشان دهنده این است که پیشوایان دینی بر تربیت بر مدار مهر و محبت تأکید بسیاری داشته‌اند و در گفتار پیشوایان دینی با فرزندان خود، استفاده از کلماتی که بیشتر جنبه مهر و عطوفت دارد مشاهده می‌شود (قرآن کریم، سوره یوسف: ۵؛ نامه ۳۱ نهج البلاغه). پژوهش حاضر نشان داد در گام دوم سبک والدگری مقتدرانه بیشترین قدرت پیش‌بینی هویت اخلاقی را دارد. فرزند پروری مقتدرانه دارای سه مؤلفه پاسخ‌گویی، اعطای استقلال و نظارت (کنترل) است که هویت‌یابی و درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی و همچنین ادغام آنها را عملیاتی می‌سازد و زمینه تحول هویت اخلاقی را تسهیل می‌کند و بستر لازم جهت بروز رفتارهای اخلاقی را در نوجوانان فراهم می‌آورد. پاسخ‌گو بودن، درک و پذیرش (دو مؤلفه مورد نیاز برای درونی‌سازی ارزش‌ها) را به همراه دارد. و هرگاه نوجوانان احساس دوست داشتن و راحتی با والدین خود کنند، به احتمال بیشتری به توصیه‌های والدین گوش می‌دهند و آنچه آنها می‌گویند و انجام می‌دهند را می‌پذیرند. از سوی دیگر اعطای استقلال متناسب به نوجوانان زمینه کشف هویت و

تعهد یافتن نسبت به ارزش‌ها از جمله اصول اخلاقی را در آنها فراهم می‌نماید و بعد نظارت و کنترل مناسب به نوجوانان در درک اصول اخلاقی و پذیرش عواقب پایبندی و یا نقض این اصول یاری می‌رساند (Hardy et al., 2010). در مجموع گفتمان منطقی و اخلاقی در خانواده و ایجاد فضای امن جهت ابراز نیازها و احساسات برای نوجوانان، سبک والدگری مقتدرانه همراه با استدلال‌گری و فراهم آوردن بسترهای لازم جهت ژرفاندیشی و ارتقای فکری و فرهنگی در خانواده، شکل‌گیری هویت اخلاقی را در نوجوانان تسهیل می‌نماید.

در پاسخ به سوال دوم در زمینه نقش عملکرد خانواده در بعد نماد سازی هویت اخلاقی، یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که بعد از سبک والدگری مقتدرانه و بیانگری، تقید مذهبی خانواده بیشترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را دارد. والدین مذهبی اهتمام بیشتری نسبت به تقویت دینداری فرزندان دارند (Keyvan Ara, Esmaeili, & Yaghini, 2010). بنابراین والدینی که تقید مذهبی دارند از طریق اسوه بودن، الگوی قابل مشاهده بودن، جایگاه عاطفی و اجتماعی داشتن و همچنین از طریق آماده کردن شرایط و موقعیت برای فرزندان می‌توانند بستر لازم را برای فرزندانشان جهت پایبندی به رفتارهای اخلاقی فراهم آورند (Panahi, 2010). در مجموع سبک والدگری مقتدرانه همراه با فضای مناسب جهت گفتگو و ابراز نیازها و احساسات در خانواده و وجود گرایش‌های مذهبی و تقید دینی، با بروز هویت اخلاقی در نوجوانان رابطه مثبت دارد.

در پاسخ به سوال سوم پژوهش در زمینه نقش عملکرد خانواده در مورد بعد درون‌سازی هویت اخلاقی، یافته‌ها نشان دادند بعد از مؤلفه بیانگری، انعطاف‌پذیری بیشترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را دارد و در مرتبه سوم سبک والدگری مقتدرانه قرار دارد. در حقیقت انعطاف‌پذیری در پاسخ به نیاز استقلال خواهی نوجوانان فضای لازم را جهت اکتشاف ارزش‌ها، درونی‌سازی و تعهد به ارزش‌های انتخابی را که یکی از ابعاد هویت اخلاقی است فراهم می‌سازد. در مجموع ایجاد فضای گفتمان اخلاقی و منطقی، وجود انعطاف‌پذیری و پاسخ‌گو بودن، استقلال‌دهی متناسب و نظارت و کنترل زمینه درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی را در نوجوانان فراهم می‌سازد.

این یافته‌ها را باید در پرتو چند محدودیت در نظر گرفت. وجود برخی تنگناهای روش شناختی، لزوم تعمیم محتاطانه‌ی یافته‌های این پژوهش را برجسته‌تر می‌سازد. مهمترین محدودیت این

پژوهش بهره‌گیری آن از طرح مقطعی است. طرح مقطعی به درک روابط بین عملکرد خانواده و هویت اخلاقی نوجوان کمک کرده است، اما برای تعیین جهت‌ی که این روابط عمل می‌کنند، به مطالعات طولی نیاز است. از سوی دیگر روش پژوهش حاضر از نوع همبستگی بنابراین تبیین علی روابط متغیرها را در بر نمی‌گیرد. بنابراین، شایسته است پژوهش‌هایی طراحی شود که بتواند مکانیزم عمل متغیرها را بر اساس روابط علی تبیین کند. همچنین شایسته است در ادامه پژوهش حاضر و با توجه به پایین بودن میزان همبستگی بین مؤلفه‌های عملکرد خانواده با هویت اخلاقی علی‌رغم معنادار بودن، در گروه‌های سنی و با استفاده از ابزارهای دیگر سنجیده و مورد تبیین قرار گیرد.

References

- The Holy Qur'an, translated by Mehdi Elahi Qmshh-Ay (1384). Qom: The Religion of Knowledge.
- Nahj al-Balaghah, translated by Seyyed Ja'far Shahidi (1373). Tehran: Scientific-Cultural Publishing Company.
- Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1423-1440.
- Atkins, R., Hart, D., & Donnelly, T. M. (2008). Moral Identity Development and School Attachment. In D. K. Lapsley, & D. Narvaez (Eds), *Moral development, self, and identity*, (65-82). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bergman, R. (2008). Identity as motivation: Toward a theory of the moral self. In D. K. Lapsley & D. Narvaez (Eds.), *Moral development, self, and identity*, (pp18-35). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Blasi, A. (2008). Moral Functioning: Moral Understanding and Personality, In D. K. Lapsley & D. Narvaez (Eds), *Moral development, self, and identity*, (335-348). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bloom, B. L. (1985). A factor analysis of self-report measures of family functioning. *Family Process*, 24, 225-239.
- Brody, G. H., Toneman, Z., & Flor, D. (1996). Parental religiosity family processes, and youth competence in rural, two-parent African American families. *Developmental Psychology*, 32, 696-706.
- Carlo, G., Mestre, M. V., Samper, P., Tur, A., & Armenta, B. E. (2010). Feelings or cognitions? Moral cognitions and emotions as longitudinal predictors of prosocial and aggressive behaviors. *Personality and Individual Differences*, 48 (8), 872-877.

- Dunn, J. (2014). Moral Development in Early Childhood and Social Interaction in the Family. In M. R. Killen & J. R. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development*, (2nded), (331-350). New York: Psychological Press.
- Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child Development*, 59, 415-428.
- Grusec, J. E. (2014). The development of moral behavior and conscience from a socialization perspective. In M. R. Killen & J. R. Smetana (Eds.), *Handbook of moral development*, (2nded), (243- 267). New York: Psychological Press.
- Hardy, S. A. (2008). What Is Moral Identity? In F. C. Power (Eds), *A handbook of moral education*, (289-291). London: Praeger.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development*, 48, 232-256.
- Hardy, S. A., Hattacharjee, A., Reed, A., & Aquino, A. (2010). Moral identity and psychological distance: The case of adolescent parental socialization, *Journal of Adolescence*, 33, 111-123.
- Kadivar, P., Islamic, A., & Farahani, M. T. (2005). Investigating the relationship between the family interaction structure (family function) and the styles of coping with the pressures of pre-university students. *Journal of Psychology & Education*, 34 (2), 124-97. [Persian].
- Keyvan Ara, M., Esmaeili, R., & Yaghini, F. (2010). Family role in internalizing cultural values in adolescent girls 18-14 years old high school of Sheikh Fazl Noorie City of Isfahan. *Sociology*, 5 (2), 128-115. [Persian].
- Killen M. R., Smetana, J. R. (2014). *Handbook of moral development*. New York: Psychological Press .
- Lapsley, D. K. (2008). Moral Self-Identity as the Aim of Education. In I. Nucci & D. Narvaez (Eds), *Handbook of moral and character education*, (30- 52) New York: Routledge,.
- Leonard, G. R. (2010). *Moral identity in adolescence: A literature review*, California: University of Asuza.
- Lezin, N., Lori, A., Rolleri, M., Bean, S., & Taylor, T. (2004). Parent- child connectedness: Implications for research interventions and positive impacts on adolescents. *Adolescents Health*, 24, 205- 221.
- Majadabadi Farahani, Z. (2012). A new identity for identity research: Recommendations for expanding and refocusing iIdentity research Literature. *Journal of Developmental Psychology: Iranian Psychologists*, 8 (31), 314-328. [Persian].
- Matsuba, M. K., Theresa, M., & Hart, D. (2011). A model of moral identity applications for education. *Advances in Child Development and Behavior*, 40, 181-207.

- Najmi, S. B. (1996) *Family functioning and the adolescent social agreeability in the peer group* (M.A. thesis in Psychology). Iran: Rodehen Azad University. [Persian]
- Panahi, A. A. (2010). Role of involvement in religious doctrines in family education and strengthening. *Journal of Moral Knowledge*, 1 (2), 96-77. [Persian]
- Pour Ebrahim, T., Heydari, J., & Khoshtashin, A. (2011). The relationship between child-seeking practices and identification styles and tendency to occupations in adolescents, *Journal of Career and Organizational Counseling*, 3 (8), 24-11. [Persian].
- Sadeghi, A. (2015). Investigating the relationship between family support, self-efficacy and job self-esteem with the decision-making self-efficacy of students' career paths. *Journal of Psychological Achievements*, 22 (1), 227-244. [Persian].
- Sepahvand, E., ShehniYalagh, M., Allipour Birgany, S., & Behroozi, N. (2017). Testing a model of causal relationships of family communication patterns, metacognition and personality traits with critical thinking disposition, mediated by epistemic beliefs of female high school students in Ahvaz. *Journal of Psychological Achievements*, 24 (1), 23-44. [Persian].
- Tavakoli, M. G., Latifi, Z., & Amiri, SH. (2009). Various aspects of religious and ethical identity of the college students. *Islamic Studies and Psychology*, 3 (5), 65- 77. [Persian].
- Yousefi, Z. (2012). Family functioning on the identity statues in high school boys in Isfahan, Iran. *International Journal of Psychology and Counselling*, 4 (10), 127-135.

